

Євгеній Шульга,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИХ ВІДНОСИНАХ

Досліджено роль та значення принципу верховенства права в адміністративно-деліктних відносинах, а також його місце серед інших принципів права. На основі аналізу вітчизняних основ принципу верховенства права досліджено його складові елементи, а за допомогою дослідження міжнародно-правових норм виявлено та запропоновано до імплементації нові його складові. Звернено увагу на необхідність розгорнутого законодавчого закріплення принципу верховенства права та його складових елементів у відповідному порядку при напруженні проекту адміністративно-деліктного кодексу України.

Ключові слова: принцип верховенства права, адміністративно-деліктні відносини, принципи регулювання адміністративно-деліктних відносин.

Шульга Е.

The role and value of the principle of the rule of law in administrative and business relations

Исследована роль и значение принципа верховенства права в административно-деликтных отношениях, а также его место среди других принципов права. На основе анализа отечественных основ принципа верховенства права исследованы его составляющие элементы, а с помощью исследования международно-правовых норм обнаружено и предложено к имплементации новые его составляющие. Обращено внимание на необходимость развернутого законодательного закрепления принципа верховенства права и его составляющих элементов в соответствующем порядке при наработке проекта административно-деликтного кодекса Украины.

Ключевые слова: принцип верховенства права, административно-деликтные отношения, принципы регулирования административно-деликтных отношений.

Shulga Iev.

The role and value of the principle of the rule of law in administrative and business relations

In this article, the role and significance of the rule of law in administrative and delict relations, as well as its place among other principles of law, are explored. On the basis of the analysis of the domestic principles of the rule of law principle, its components have been investigated, and through the study of international legal norms, new components of it have been identified and proposed for implementation. The attention was paid to the necessity of expanded legislative consolidation of the principle of the rule of law and its constituent elements in the proper manner in the course of the drafting of the administrative-delict code of Ukraine. A number of cases brought to the European Court of Human Rights have been analyzed. It was concluded that the principle of the rule of law in its essence includes all other principles that could be attributed to the principles of administrative and tort relations. In view of the necessity and the utmost importance of observance of the rule of law principle, in our opinion, it should be fixed in the codified normative legal acts (in the Administrative Tort Code). And in order to avoid any misunderstandings and its free interpretation, all its components should be recorded.

Keywords: principle of rule of law, administrative and delict relations, principles of regulation of administrative and delict relations.

Проголошення Урядом України курсу на Євроінтеграцію в 2014 р. передбачає якісні економіко-соціальні та політико-правові зміни в нашій державі. Особливою вимогою набуття статусу асоційованого членства в ЄС була адаптація українського законодавства до Європейських стандартів та імплементація міжнародно-правових норм у вітчизняне правове поле. В рамках імплементації міжнародно-правових норм особливою вимогою, взятою Україною перед Радою Європи, є забезпечення принципів якості закону та правової визначеності. Вказані принципи постійно згадуються в рішеннях Європейського суду. Так, у справі Маестрі проти Італії Європейський Суд зазначив: «Суд повторює, що вирази «передбачений законом» та «відповідно до закону» ... Конвенції не тільки вимагають, щоб обтяжливий захід був передбачений національним законодавством, але і також відноситься і до якості цього законодавства [1]. Актуалізується

забезпечення даних принципів при регулюванні адміністративно-деліктних відносин в Україні, з огляду на важливість ролі, яку вони відіграють сьогодні у забезпеченні законності і правопорядку.

Відомо, що принципи якості закону та правової визначеності є складовими, хоча і не єдиними конституційного принципу верховенства права. Так, Конституційний Суд України в своєму Рішенні від 29.06.2010 р. по справі № 1-25/2010 вказує: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права ... Одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності [2]. Забезпечення принципу верховенства права є першочерговим завданням правового регулювання адміністративно-деліктних відносин. Тому актуальним питанням постає визначення його складових та змістового наповнення в адміністративно-деліктних відносинах. Окрім того, слід з'ясувати, чи варто при розробці Адміністративно-деліктного кодексу закріплювати всі складові принципу верховенства права, чи обмежитись виключно його безпосереднім закріпленням?

Дослідженню принципу верховенства права було присвячено роботи таких вчених, як: А. Довгерт, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Скакун, А. Селиванов, В. Федоренко, М. Кельман, О. Мурашин, Н. Хома, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін. Говорячи про дослідження категорії якості закону в українській юридичній літературі, варто відзначити таких вчених: С. Дудар, Л. Легін, А. Мельник, Д. Попович тощо. Однак дослідженню принципу верховенства права та складових його елементів у регулюванні адміністративно-деліктних відносин належної уваги приділено не було.

М. Підвальна, наголошуючи на великому ступені абстрактності принципу верховенства права, вдало зазначає, що важливе значення сьогодні має питання застосування принципу верховенства права у правозастосовчій діяльності. На думку вченої, попри наявність законодавчого закріплення, нормативно-правові акти не розкривають зміст досліджуваного принципу повністю [3, с. 17]. Слід додати, що об'ємність та абстрактність змісту принципу верховенства права не дозволяє громадянам без відповідної юридичної підготовки збагнути його сутність та використовувати цей принцип у правозастосовчій діяльності.

Елементи принципу верховенства права були проголошені на 16-й доповіді Європейської Комісії «За демократію через право», схваленої Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні в 2011 р., до них відносяться:

- 1) законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права;
- 2) юридична визначеність;
- 3) заборона свавілля;
- 4) доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю;
- 5) дотримання прав людини;
- 6) заборона дискримінації та рівність перед законом [4].

Однак відомо, що положення міжнародно-правових актів мають деталізуватися в національному законодавстві. Так, на думку П. Баранчика, положення кодифікованих нормативно-правових актів та інших законів повинні конкретизувати конституційні положення, детально регламентуючи їх [5]. Прикладом такої конкретизації є принципи адміністративного судочинства, закріплені в Кодексі адміністративного судочинства. Так, відповідно до ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства (далі КАС), принципами здійснення правосуддя в адміністративних судах є: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом; 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) гласність і відкритість адміністративного процесу; 6) забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішень адміністративного суду, крім випадків, встановлених Кодексом; 7) обов'язковість судових рішень [5].

Відповідно до ч. 1 ст. 8 КАС України, «суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [5]. Наведене формулювання вказує на те, що дотримання прав людини є складовою принципу верховенства права, а також на те, що ця складова не є єдиною. Однак принцип законності винесено за межі принципу верховенства права у ст. 7, так само як рівність перед законом і судом – у ст. 10, тоді як вони є складовими принципу верховенства права.

Варто зазначити, що всі складові принципу верховенства права є настільки загальними, що можуть бути конкретизовані для матеріальних та/або процесуальних адміністративно-деліктних відносин. Так, наприклад, законність означає, що «приписів права слід неухильно дотримуватись», а також що «жодна особа не може зазнати покарання, якщо вона не порушила раніше ухвалених приписів права, що вже набули чин-

ності, та що за порушення закону має наставати відповідальність» [4]. Досить точне формулювання принципу законності в контексті конкретизації його змісту для адміністративно-деліктних відносин містить ст. 7 КУпАП, однак її зміст відображає лише умову законності, що висувається до діяльності посадових осіб, хоча зміст принципу законності є значно ширшим.

Положення щодо чинності закону про відповідальність за адміністративні правопорушення, що включає норму про дію адміністративно-деліктних норм у часі, винесено в ст. 8 КУпАП, знову ж таки за межі статті, присвяченій принципу законності.

Принцип законності вимагає невідворотності покарання за його порушення. Фактично мова йде про так званий принцип невідворотності покарання, що є складовою принципу законності і одночасно принципом юридичної відповідальності [7, с. 832].

При цьому принцип невідворотності відповідальності не є абсолютним, оскільки має ряд виключень, особливо в адміністративно-деліктних відносинах. Так, наприклад, ст. 17 КУпАП перераховує обставини, що виключають адміністративну відповідальність – вчинення адміністративного делікту в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або неосудності [8]. Між тим, відсутність нормативного закріплення принципу невідворотності покарання в адміністративно-деліктних відносинах сприяє виникненню у правопорушників відчуття безкарності, яке може стимулювати до вчинення нових правопорушень та/або правопорушень більшої тяжкості.

Принцип юридичної визначеності в матеріальних адміністративно-деліктних відносинах означає те, що формулювання закону щодо належності тих чи інших діянь до адміністративних деліктів мають бути чіткими і зрозумілими, не допускати двозначних тлумачень, а адміністративно-деліктне законодавство має бути доступним та опублікованим у прийнятому порядку. Для процесуальних адміністративно-деліктних відносин правова визначеність передбачає чіткість та повноту процедур, передбачених адміністративно-деліктним законодавством. Наприклад, у ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якою гарантується право на свободу та безпеку, принцип правової визначеності полягає в тому, щоб особа за допомогою правових норм та у разі необхідності поради фахівця у галузі права, могла передбачити, які саме її дії можуть призвести до затримання, арешту, тримання під вартою відповідно до положень процесуального адміністративно-деліктного права. Так, у вже згадуваній доповіді Європейської Комісії «За демократію через право» зазначено: «Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед – до його застосування, та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку» [4]. При цьому принцип правової визначеності не означає, що органу, який ухвалює рішення, не можуть надаватися, там де це необхідно, дискреційні повноваження, за тієї умови, що існують процедури, які унеможливають зловживання цими дискреційними повноваженнями [4].

Наступним елементом принципу верховенства права є принцип заборони свавілля (prohibition of arbitrariness). Як зазначає Д. Бойко, «відповідно до словників «свавілля» означає сваволю, самовладдя, необгрунтованість. Однак це поняття не є науковим у тому сенсі, що не має значення суворого наукового терміну на відміну від поняття розсуду, яке в юриспруденції має спеціального змісту» [9, с. 17]. Дійсно, заборона свавілля як принцип може і повинна бути запозичена з європейського права, однак необхідним є уточнення його змісту.

Як зазначається в рішеннях Європейського Суду, «верховенство права і уникнення свавільної влади є принципами, що лежать в основі Конвенції» [10]. У справі А. проти Австралії Комітет по правах людини висловився таким чином: «поняття «свавілля» не повинно ототожнюватися з «всупереч закону», але повинно тлумачитися більш широко і включати такі елементи, як невідповідність та несправедливість. Крім того, тримання під вартою може розглядатися як свавільне, якщо воно не є необхідним у всіх обставинах справи, наприклад, для запобігання втечі або втручання у докази: у цьому контексті набуває значення елемент пропорційності» [11].

У справі Al-Dulimi and Montana Management Inc. проти Швейцарії Європейський Суд зазначив, що «Одним з фундаментальних компонентів Європейського публічного порядку є принцип верховенства права, а свавільність становить заперечення цього принципу» [12].

Важливо, що поняття «свавільності» в межах § 1 ст. 5 Конвенції виходить за межі недостатньої відповідності національному праву, тому позбавлення свободи може бути законним з точки зору внутрішнього законодавства, але все одно залишатися свавільним, а отже таким, що протирічить Конвенції [4].

Зміст поняття «доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами» як елемент принципу верховенства права, як справедливо зазначає Л. Остафійчук, закріпився в науковій літе-

ратурі завдяки рішенням Європейського Суду Голдер проти Об'єднаного Королівства [13] та у подальшій практиці. «Право доступу до суду ЄСПЛ розуміється в тому значенні, що заінтересована особа повинна мати можливість домогтися розгляду своєї справи у суді, їй не повинні ставати на заваді надмірні правові або організаційні перешкоди, чому повинні сприяти держави» [14, с. 145].

У доповіді Європейської Комісії «За демократію через право», зазначено, що кожному має бути надана можливість оскаржувати дії та рішення влади, якщо вони не відповідають правам та інтересам особи, а заборона такого оскарження є порушенням верховенства права [4].

Складовими принципу доступу до правосуддя є принцип відкритості (гласності) судового розгляду, а також справедливості такого розгляду, а також принцип розумності строків [4].

Дотримання прав людини і дотримання принципу верховенства права, як зазначається доповіді Європейської Комісії «За демократію через право», «не обов'язково є синонімами» [4]. Втім права людини передбачають певні позитивні та негативні зобов'язання держави. Можна погодитися з твердженням Г. Христової, що наразі новим актуальним напрямом дослідження виступає доктрина позитивних зобов'язань держави в галузі прав людини [15, с. 30]. З поділу прав людини на позитивні та негативні впливає також відповідний поділ зобов'язань держави щодо забезпечення таких прав. «Негативні права людини передбачають негативні зобов'язання держави та її агентів (представників) утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на їх порушення або незаконне обмеження. Позитивні права людини закріплюють позитивний аспект свободи, їх реалізація неможлива без відповідної забезпечувальної діяльності з боку державних інституцій» [15, с. 33].

З урахуванням положень ст. 3 Конституції, дотримання прав людини має бути зведене до рівня правового принципу, особливо в таких галузях права, як кримінальне, кримінально-процесуальне, адміністративно-деліктне та адміністративно-деліктне процесуальне, де ризик порушень прав людини та відповідних негативних наслідків є зависоким.

Принцип заборони дискримінації та рівності перед судом є останнім елементом принципу верховенства права з переліку, запозиченого з доповіді Європейської Комісії «За демократію через право». До здобутків Української держави в сфері викорінення дискримінації слід віднести прийняття в 2012 р. ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [16]. Вказаний Закон, зокрема, містить нормативне визначення дискримінації, якою вважається «ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обгрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [16].

Під рівністю перед законом слід розуміти, що «кожна фізична особа є підпорядкованою тим самим законам, і жодна фізична особа чи група осіб не мають особливих юридичних привілеїв» [4].

Отже, можна зробити висновок, що принцип верховенства права за своєю суттю включає всі інші принципи, які можна було б віднести до принципів адміністративно-деліктних відносин. З огляду на необхідність та надзвичайну важливість дотримання принципу верховенства права, на нашу думку, його слід зафіксувати в кодифікованих нормативно-правових актах (в Адміністративно-деліктному кодексі). А для уникнення будь-яких непорозумінь та вільного його тлумачення слід зафіксувати також усі його складові, а саме:

1. Принцип верховенства права:
  - 1.1. Принцип законності:
    - 1.1.1. Принцип невідворотності відповідальності;
    - 1.1.2. Принцип презумпції невинуватості;
  - 1.2. Принцип юридичної визначеності;
  - 1.3. Принцип заборони свавілля;
  - 1.4. Принцип доступу до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю;
    - 1.4.1. Принцип відкритості (гласності) судового розгляду;
    - 1.4.2. Принцип справедливості судового розгляду;
    - 1.4.3. Принцип розумності строків, оперативності та економічності;
  - 1.5. Принцип дотримання прав людини;
  - 1.6. Принцип заборони дискримінації та рівності перед законом та судом.

З урахуванням перспективи розробки оновленого кодексу про адміністративні правопорушення (адміністративно-деліктного кодексу), вбачається необхідним закріпити цю ієрархію принципів адміністративно-деліктних відносин з розкриттям змісту кожного принципу в адміністративно-деліктних матеріальних та процесуальних відносинах відповідно.

Список використаної літератури

1. *Maestri v. Italy*, № 39748/98, 2004, § 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/>.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» № 17-рп/2010 від 29 червня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 52. – с. 25. – ст. 1746.
3. Підвальна М. З. Проблеми застосування принципу верховенства права // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3 (43). – С. 17.
4. Доповідь Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія), схваленої Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року), § 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sicourt.gov.ua/>.
5. Баранчик П. Д. Принцип верховенства права як засадничий принцип верховенства права / П. Д. Баранчик [Електронний ресурс] // Вісник Запорізького національного університету. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/>.
6. Кодекс адміністративного судочинства № 2747-IV від 06.07.2005 р. (в ред. від 23.03.2017 р.) // Голос України. – 2005. – № 158.
7. Подковенко Т. О. Принципи юридичної відповідальності: загальнотеоретичний аспект / Т. О. Подковенко, Л. В. Павелко // Молодий вчений. – 2015. – №2 (17). – С. 832.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073X від 07.12.1984 р. (в ред. від 15.06.2017) // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
9. Бойко Д. В. Правоприменительное усмотрение, законность и произвол // Общество и право. – 2009. – № 3 (25). – С. 17.
10. *Lhermitte v. Belgium*, no. 34238/09, 2016, §67 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/>.
11. *Saadi v. United Kingdom*, no.13229/03, 2008, § 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/>.
12. *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland*, no. 5809/08, 2016, § 145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int>.
13. *Golder v. United Kingdom*, no. 4451/70, 1975 [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/>.
14. Остафійчук Л. А. Забезпечення права на доступ до правосуддя в українському законодавстві // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 6. – Т. 1. – С. 145.
15. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 2 (69). – С. 30.
16. Закон України № 5207-VI від 06.09.2012 «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (в ред. від 13.05.2014) // Голос України. – 2012. – № 185.

References

1. *Case of Maestri v. Italy*, no.39748/98, 2004, § 30 [European Court of Human Rights]. (n.d.) hudoc.echr.coe.int. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/> [in English].
2. *Rishennya Konstitutsiynogo Sudu Ukrainy u spravi za konstitutsiynim podannyam Upovnovajenogo Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav lyudyny vid 29 chervnya 2010 roku № 17-rp/2010* [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the paragraph of the eighth paragraph 5 of part one of Article 11 of the Law of Ukraine «On the Militia» of June 29, 2010, No. 17-rp / 2010]. (2010, June 29). *Official Bulletin of Ukraine*. – 2010. – No. 52. – p. 25. – Art. 1746 [in Ukrainian].
3. *Pidvalna, M. Z. Problemy zastosuvannya printsypu verkhovenstva prava* [Problems of applying the rule of law principle]. *University scientific notes*, 2012. – № 3 (43). – С. 17. [in Ukrainian].

4. *Dopovid Evropeuskoj komisii «Za demokratiyu cherez pravo» (Venetsijska komisija) [Report of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), endorsed by the Venice Commission at the 86th plenary meeting] (Venice, March 25–26, 2011), § 16 Retrieved from <http://www.scourt.gov.ua/> [in Ukrainian].*
5. *Baranchiyk, P. D. Printsipi verkhovenstva prava [The rule of law as a fundamental principle of the rule of law]. Vistnyk Zaporizkogo natsionalnogo universitetu. Retrieved from <http://www.stattionline.org.ua/> [in Ukrainian].*
6. *Kodeks administratyvnogo sudochinstva [Code of Administrative Justice] (2005, July 6). № 158. Holos Ukrainy – The Voise of Ukraine. [in Ukrainian].*
7. *Podkovenko, T. O., & Pavelko L. V. (2015). Printsipi yuridichnoi vidpovidalnosti: zagalnoteoretichniy aspekt [Principles of legal liability: the general theoretical aspect]. Molodiy vcheniy - Young scientist 2 (17), 832 [in Ukrainian].*
8. *Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennya [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. (1984, December 7). № 8073X. Vidomosty Verkhovnoi Rady URSR Information from the Verkhovna Rada of the URSR [in Ukrainian].*
9. *Boyko, D. V. Pravoprimeritelnoe usmotrenie, zakonnost i proizvol (2009) [Legitimate discretion, legality and arbitrariness] Obschestvo i pravo – Society and Law 3 (25), 17 [in Russian].*
10. *Case of Lhermitte v. Belgium, no. 34238/09, 2016, §67 [European Court of Human Rights]. (n.d.) hudoc.echr.coe.int. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/> [in English].*
11. *Case of Saadi v. United Kingdom, no. 13229/03, 2008, § 31 [European Court of Human Rights]. (n.d.) hudoc.echr.coe.int. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/> [in English].*
12. *Case of Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland, no. 5809/08, 2016, § 145 [European Court of Human Rights]. (n.d.) hudoc.echr.coe.int. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/> [in English].*
13. *Case of Golder v. United Kingdom, no. 4451/70, 1975 [European Court of Human Rights]. (n.d.) hudoc.echr.coe.int. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/> [in English].*
14. *Ostafychuk, L. A. (2016). Zabezpechennya prava na dustup do pravosuddya v ukrainskomu zakonodavstvi [Ensuring the right to access to justice in Ukrainian legislation]. Actualni problemi vitchiznyanoi yurisprudentsii – Actual problems of domestic jurisprudence, 6 (1), 145 [in Ukrainian].*
15. *Khristova, G. O. (2012). Pozitivni zobov'yazannya derzavi u sferi prav lyudini yak noviy napryam doslidjennya u vitchuznyaniy teoretichniy yurisprudentsii [Positive obligations of the state in the field of human rights as a new direction in research in domestic theoretical jurisprudence]. Visnik Akademii pravovyh nauk Ukrainy – Herald of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, 2 (69), 30 in Ukrainian].*
16. *Zakon Ukrainy Pro zasadi zapobigannya ta protidii dyskryminatsii v Ukraini: pyiniaty 6 ver. 2012 roku No 185 [The Law of Ukraine on the Principles of Prevention and Counteraction of Discrimination in Ukraine from September 6 2012, № 185] (2012, September 6). Holos Ukrainy – Voice of Ukraine, 185 [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 24.11.2017.